

Bergama M¼cadelesi: Doğuşu, Gelişimi ve Sonuçları

Yrd. Doç. Dr. Hayriye Özen*

*Atılım Üniversitesi İşletme Fakóltesi
İşletme Bölümü Öğretim Üyesi

Abstract

The Emergence, Growth and Consequences of the Bergama Movement

This study examines the 15-year long hegemonic struggle of the Bergama movement. By dividing the mobilization process into three periods on the basis of its changing characteristics, it demonstrates the emergence of mobilizations at the local Bergama context, the expansion of mobilizations, and the weakening of mobilizations. The study also demonstrates the outcomes and consequences of the Bergama movement concerning both the local Bergama context and some wider structures, such as environmental, foreign direct investment, and mining policies of the Turkish state. Moreover, the overall meaning that the Bergama movement signified in the Turkish context is discussed with a view to its implications for the democratic politics.

Öz

Bu çalışma Bergama Hareketi'nin 1990 ile 2005 yılları arasında sürdürdüğü hegemonik mücadeleyi incelemektedir. 15 yıllık mücadele süreci, sergiledikleri niteliksel farklılıklar temelinde, üç döneme ayrılarak incelenmiştir: Bergama hareketinin yerel düzlemde doğduğu ilk dönem, mücadelenin farklı grupların katılımıyla genişlediği ikinci dönem ve hareketin zayıfladığı üçüncü dönem. Çalışmada Bergama Hareketinin gerek yerel düzlemde gerekse çevre, yabancı yatırım ve madencilik gibi daha geniş alanlarda yarattığı etki ve sonuçlar da gösterilmiştir. Ayrıca, Bergama hareketinin Türkiye siyasetinin demokratik kapasitesi hakkında verdiği ipuçları da tartışılmıştır.

ANAHTAR KELİME

Bergama, toplumsal hareket, protesto

Bergama, social movement, protest

Giriş

Türkiye 1990'lı yıllarda ve 2000'li yılların başlarında İzmir'in Bergama ilçesinde çokuluslu bir şirket tarafından yürütülen altın madenciliği faaliyetlerine karşı doğmuş bir protesto hareketi olan Bergama hareketine tanıklık etmiştir. Bergama hareketi yerel düzlemde doğmuş olmasına karşın yerel bir hareketin ötesine geçmiş ve ulusal hatta uluslararası bir önem, katılım ve destek kazanmıştır. Ayrıca, Türkiye'de doğmuş en barışçıl toplumsal hareketlerden birisi olmanın yanı sıra 1990'lı yılların hemen başında doğmuş ve neredeyse günümüze kadar devam etmiş olmasıyla en uzun toplumsal hareketlerden birisi de olmuştur. Türkiye toplumunun 'sıradan' insanların yaşamları üzerinde etkili olacak kararlara doğrudan müdahil olmak üzere seferber olmalarının ender örneklerinden birisi olan Bergama hareketi, hem Türkiye toplumunun değişen dinamiklerini anlamak hem de Türkiye'nin siyasi yapısının demokratik kapasitesini anlamak açısından önemli bir toplumsal harekettir. Zira, Bergama hareketi bir yandan son 25 yıldır tecrübe edilen neo-liberal dönüşümün yarattığı birtakım toplumsal problemlere ve bunlarla ilişkili toplumsal taleplere dikkat çeker, diğer yandan ise toplumun tabanından doğan ve mücadelesini yasal sınırlar içerisinde veren bir toplumsal hareketin gerek taleplerini seslendirme yönünde gerekse taleplerinin karşılanması doğrultusunda ne gibi fırsat ve engellerle karşılaştığını ve ne gibi sonuçlara ulaştığını ortaya koyarak, Türkiye siyasetinin toplumsal taleplere açıklığı hakkında önemli ipuçları verir.

Bu yazıda Bergama hareketini dile getirdiği toplumsal talepler ve bu talepler doğrultusunda yaratabildiği etki ve sonuçlar çerçevesinde inceleyeceğim. Bergama hareketinin toplumsal taleplerine ilişkin olarak, hareketin yalnızca Bergama'daki altın madenin işletilmemesi talebini değil aynı zamanda çevrenin korunması, altın madenciliğinin genel olarak önlenmesi, yabancı ve çokuluslu şirketlerin faaliyetlerinin önlenmesi, hukukun üstünlüğü ve demokrasi gibi farklı toplumsal talepleri dile getirdiğini ve bu niteliğiyle Türkiye'nin toplumsal yapısında mevcut olan iki tür tabiyet/itaat ilişkisini sorguladığını tartışacağım. Bergama hareketinin ulaştığı sonuçlara ilişkin ise, hareketin farklı toplumsal grupları mobilize etmek, medya ve kamuoyunun dikkatini çekmek, taleplerini ulusal gündeme taşımak ve amaçları doğrultusunda yargı kararları kazanmak gibi dikkate değer başarılarına rağmen dile getirdiği taleplerin karşılanması yönünde herhangi bir etki yaratamadığını ortaya koyarak, bu durumun nedenleri üzerinde duracağım.

Bergama hareketini 15 yıllık mücadele sürecinde dile getirdiği toplumsal talepler ve ulaşabildiği sonuçlar bakımından gösterdiği farklılıklar temelinde üç döneme ayırarak ele alacağım. Öncelikle, yerel halkın yanı sıra farklı toplumsal grupların da çeşitli toplumsal

talepler etrafında maden şirketinin faaliyetlerine karşı seferber olmalarıyla birlikte Bergama hareketinin şekillenmeye başladığı ilk dönem (1990- Nisan 1996) üzerinde duracağım. Daha sonra, hareketin dile getirdiği toplumsal taleplerin artması ve bu talepler doğrultusunda önemli kazanımlar edinmesiyle birlikte güçlendiği ve yayıldığı ikinci dönemi (Nisan 1996- 1998) inceleyeceğim. Son olarak ise, Bergama hareketine karşı bir cephenin oluşması ve harekete karşı yoğun bir mücadele başlatmasıyla Bergama hareketinin zayıfladığı üçüncü ve son dönemi (1999- 2005) analiz edeceğim. Çalışmanın sonuç bölümünde ise Bergama hareketinin yarattığı etkiler ve ulaştığı sonuçları özellikle Türkiye siyasetinin demokratik kapasitesi çerçevesinde tartışacağım.

Altın Madeni Projesi ve Bergama Hareketinin Doğuşu (1990-1996)

Bergama hareketi 1990'lı yılların hemen başında Bergama'nın Ovacık, Çamköy ve Narlıca köyleri arasında kalan bir alanda faaliyet göstermek isteyen çokuluslu maden şirketi Eurogold'un önermiş olduğu altın madeni projesine karşı doğmuş bir harekettir¹. Eurogold'un maden projesi Bergama yöresinde sekiz yıl faaliyet göstererek yaklaşık 2,5 milyon ton altın içeren cevheri çıkarmayı ve çıkarılan cevherdeki altını maden sahasında kurulacak tesislerde ayrıştırmayı içermektedir (Taşkın, 1998). Çıkarılan cevherdeki altını ayrıştırmak için ise kimyasal bir yöntem olan siyanürlü liç yönteminin kullanılması ve bu süreçte ortaya çıkacak kimyasal atıkların yine maden sahasında oluşturulacak atık havuzuna aktarılması planlanmıştır. Bergama hareketi, Eurogold maden projesi için gerekli lisans ve izinlerin bir kısmını alarak maden sahasında ilk çalışmalarına başladıktan kısa bir süre sonra altın madeninin işletilmesine karşı yerel bir protesto kampanyası olarak doğmuştur. Dönemin Bergama belediye başkanı, bazı yerel politikacılar ve sendika liderleri gibi stratejik konumlara sahip birtakım organik aydınların faaliyetleri ve çabaları bu kampanyanın doğmasında oldukça kritik bir rol oynamıştır. Bununla birlikte, protesto kampanyası yalnızca bu aktörlerin yürüttüğü bir kampanya olarak kalmamış, maden sahasına yakın köylerde yaşayan halkın katılımıyla birlikte kısa sürede büyümüştür.

Mücadelenin bu erken döneminde, özellikle organik aydınların müdahalesiyle, inşa edilmeye başlanan madene muhalif söylemde iki tema sıklıkla vurgulanmıştır: çevre korunması ve anti-empyralizm. Çevre korunması teması ekseninde protestocular, altın üretimi sonucunda

¹ Bergama hareketinin analizinde kullanılan veriler niteliksel veriler olup çeşitli dokümanlar ve derinlemesine mülakatlar yoluyla toplanmıştır. Veri toplamada kullanılan dokümanlar Bergama Hareketi üzerine 1990 ile 2005 yılları arasında sekiz ulusal *Milliyet*, *Hürriyet*, *Sabah*, *Cumhuriyet*, *Zaman*, *Yeni Yüzyıl*, *Türkiye* and *Radikal*, ve iki yerel gazetede, *Gazete Ege* and *Yeni Asır*, ve 1996 ile 2005 yılları arasında bir ulusal gazetede, *Turkish Daily News*, çıkmış konuyla ilgili haberleri ve köşe yazılarından oluşmaktadır. Derinlemesine mülakatlar ise Bergama Hareketinin doğuşu ve gelişmesinde önemli roller oynamış organik aydınlarla, *Sefa Taşkın*, *Senih Özay*, *Arif Ali Cangı*, *Ahmet Soysal* ve *Oktay Konyar*, ve yine harekette aktif bir biçimde yer almış Bergama'lı köylülerle yapılmıştır. Organik aydınlarla birebir mülakat yapılmış, Çamköy, Narlıca ve Tepeköy köylerinden köylülerle odak grup mülakatları yapılmıştır.

oluşacak ve siyanür, arsenik ve kadmiyum gibi ağır metaller içerecek kimyasal atıkların maden sahasındaki atık havuzunda depolanmasının doğal çevreye ve halk sağlığına ciddi bir tehdit oluşturacağına altını çizmişlerdir (Milliyet, 6 Haziran 1991; Cumhuriyet, 5 Temmuz 1991; 18 Eylül 1991; Hürriyet, 7 Kasım 1991). Atık havuzunun taşıyacağı risklerin yanı sıra altın madenciliğinde yüksek miktarlarda su kullanımının su kaynaklarını tüketeceği, altın içeren kayaların kırılmasında oluşacak tozun ve maden atıklarının içereceği ağır metallerin hem yöre halkına hem de yöre halkının çoğunun geçim kaynağını oluşturan tarımsal faaliyetlere önemli oranda zarar vereceği de protestocular tarafından dile getirilmiştir. Anti-emperyalizm teması ekseninde ise maden şirketinin çokuluslu yabancı bir şirket olmasının altı çizilerek, bu yabancı şirketin doğal çevreyi ve halk sağlığını dikkate almadan Türkiye'nin doğal kaynaklarını sömüreceği vurgulanmıştır (EMEP, 1998). Özellikle organik aydınlar madene karşı verilen mücadeleyi aynı zamanda anti-emperyalist bir mücadele olarak çerçevelemiştirlerdir (Mülakat No:1).

Bergama yerelinde ortaya çıkan bu protesto hareketi birkaç yıl içinde çeşitli profesyonel gruplar, çevreci gruplar ve akademisyenler gibi farklı toplumsal grupların desteğini alarak büyümüştür² (Hürriyet, 7 Kasım 1991; Cumhuriyet, 11 Nisan 1992; Milliyet, 18 Temmuz 1992; Hürriyet, 15 Kasım 1993). Bergama halkının madene muhalefetinin zeminini madene ilişkin bir risk ve tehdit algısı oluşturmaktayken, diğer toplumsal grupların muhalefeti daha çok bu grupların 1980 sonrası Türkiye ekonomisinde neoliberal dönüşüm ile oluşturulan yapıya muhalif olmaları ve çokuluslu maden şirketinin faaliyetlerini onaylamadıkları bu dönüşümün bir sonucu olarak görmeleriyle ilgilidir. Bu algı, bu grupların neoliberal dönüşüme olan karşıtlıklarını maden şirketine kanalize etmelerine yol açmıştır. Dolayısıyla, Bergama halkı için madenin engellenmesi kendi başına önemliyken, diğer gruplar için Türkiye'nin neoliberal ekonomik yapısına muhalefeti ekseninde önemli olmuştur. Böylece, bu gruplar Bergama'da faaliyet göstermek isteyen çokuluslu şirketi neoliberal ekonomik yapının cisimleştiği bir hedef olarak görmüş ve neoliberal politikalara muhalefetlerini ifade etmek üzere madene muhalif harekete katılmışlardır. Bu grupları Bergama hareketine dâhil olmaya veya destek vermeye iten diğer bir faktör ise Bergama hareketinin, toplumun tabanından yükselen bir muhalif hareket olarak, 1980 askeri darbesi sonunda oluşturulmuş apolitik ortamda toplumsal muhalefet için bir alan açmış olmasıdır. Bir yandan çeşitli toplumsal taleplerin dile getirilebileceği meşru kanalların tesis edilmemiş olması, diğer yandan uygulanan çeşitli baskılarla halkın politik katılımdan uzaklaştırılmasıyla yaratılmış bu apolitik

² Mücadelenin ilk döneminde Bergama halkı dışında Bergama hareketine dahil olan toplumsal gruplar İzmir'de bulunan Çevreci Hukukçular grubu, çeşitli Mühendis Odalarının İzmir şubeleri, Tabipler Birliği İzmir şubesi gibi çeşitli profesyonel gruplar, İstanbul ve İzmir'deki çeşitli üniversitelerden akademisyenler, ulusal alanda faaliyet gösteren çevreci sivil toplum kuruluşları ve Türk Tabipler Birliği (TTB) ve Türkiye Mimarlar ve Mühendisler Odaları Birliği (TMMOB) gibi meslek örgütlerinden oluşmaktadır (Hürriyet, 7 Kasım 1991; Cumhuriyet, 11 Nisan 1992; Milliyet, 18 Temmuz 1992; Hürriyet, 15 Kasım 1993).

ortamda, çevreci ve anti-emperyalist temalara vurgu yapan bir protesto hareketinin doğması bu gruplara, neoliberal düzenlemelere muhalefetlerini seslendirebilecekleri bir alan açması anlamında, cazip gelmiştir.

Bu yeni grupların harekete katılımı ile çevre koruması ve anti-emperyalizm temaları daha kuvvetle vurgulanmış ve Bergama'da madenin işletilmesi konusu çevre, madencilik ve yabancı yatırımlar gibi daha geniş konulara bağlanarak bu alanlarda neo-liberal politikalar doğrultusunda yapılan düzenlemeler sorgulanmaya başlanmıştır. Özellikle harekete katılan akademisyenler ve profesyonel gruplar, çokuluslu maden şirketlerinin Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelere yönelmelerinin temel nedeninin bu ülkelerin gevşek çevre politikaları olduğunun altını çizerek Bergama'daki madene onay verilmesine karşı çıkmışlardır (Öngür, 2003). Ayrıca, 'emperyalist güçlerin' az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin 'doğal kaynakları üzerinde yarattığı teröre' karşı çıkılması gerektiğini vurgulayarak Bergama'daki madene, çevresel risklerin yanısıra, 'çok uluslu şirketlerin doğal kaynaklarımız olan madenlerimiz üzerinde oynamak istedikleri oyunlar' nedeniyle de muhalefet edilmesi gerektiğini vurgulamışlardır (TMMOB, 2005; TMMOB, ND). Bu anlamda, Bergama'nın bir 'geçit' olduğunu ve bu geçidin aşılması durumunda 560 altın madenine daha izin verileceği ve böylece tüm ülkenin siyanür barajı haline geleceğini ifade etmişlerdir (Cumhuriyet, 17 Eylül 1996). Böylece, bu gruplar Bergama'daki altın rezervlerinin çıkarılması konusunu genel olarak madencilik sektörünün yabancı yatırımlara açılması konusuna bağlayarak genişletmişlerdir.

Böylelikle, Bergama hareketi, ilk döneminde, hem dikkate değer bir toplumsal katılımı çekmeyi başarmış hem de yeni katılımcıların Bergama'daki altın madenine çevre, madencilik ve yabancı yatırım alanlarında izlenen neo-liberal politikaları sorgulayarak karşı çıkmalarıyla birlikte spesifik bir madenin işletilmesine karşı çıkan yerel bir hareket olmanın ötesine geçmeye başlamıştır. Farklı toplumsal grupların katılımı ve desteği ile Bergama hareketinin ideolojik, teknik ve maddi kaynakları önemli ölçüde artmış ve buna paralel olarak hareket etkin strateji ve taktikler geliştirme kabiliyetine kavuşmuştur. Dolayısıyla, Bergama hareketi erken döneminde dahi toplumsal hareketler yazınında *konvansiyonel eylemler* (Tarrow, 1998) olarak adlandırılan ve çeşitli toplantılar ve seminerler düzenleme, raporlar hazırlama, dilekçe verme, basın toplantısı düzenleme, yargı süreci başlatma ve çeşitli gösteriler düzenleme gibi eylemler aracılığıyla hem yerel hem de ulusal medyanın dikkatini çekmeyi ve hareketin taleplerini ilgili otoritelere duyurmayı başarmıştır. Diğer yandan, uluslararası bazı aktörlerle, özellikle Alman akademisyen, hukukçu ve politikacılarla, işbirliği yaparak 'ulusötesi savunma ağı' (*transnational advocacy network*) olarak adlandırılan tarzda bir ilişki ağı kurmayı ve bu kanalla Bergama'daki altın madeni konusunu Avrupa parlamentosunun gündemine getirmeyi başarmıştır. Bu ağa dâhil olan aktörlerin faaliyetleri sonucu Avrupa parlamentosu Türkiye'yi, Almanya'yı ve diğer Avrupa Birliği ülkelerini siyanür liç yöntemi ile

maden çıkarılmasına izin verilmemesi yönünde uyarmıştır. Ayrıca yine aynı aktörler bir Alman Bankasına baskı yaparak Eurogold'a finansal destek vermesini önlemişlerdir³ (Cumhuriyet, 13 Nisan 1993; Cumhuriyet, 24 Kasım 1994; Cumhuriyet, 6 Nisan 1995; Yeni Asır, 6 Aralık 1996). Bu dönemde protestocular başlangıçta maden projesinde hiçbir değişiklik yapmayacağını defalarca bildirmiş olan maden şirketini (Türkiye, 30 Haziran 1992) maden projesinde birtakım değişiklikler yapmaya da zorlamışlardır (Cumhuriyet, 13 Haziran 1993).

'Her yer Bergama, Hepimiz Bergamalıyız': Bergama Hareketinin İkinci Dönemi (Nisan 1996-1998)

Bergama mücadelesinin ikinci dönemi olan ve Nisan 1996'dan 1999 yılına kadar süren bu dönemi ilk dönemden farklılaştıran faktörlerden biri protestocuların dile getirdikleri taleplerin karşılanması amacıyla kolektif eylemlerini ve bu yolla hareketin popüleritesini arttırmaları iken, diğeri hareketin bu dönemde yeni birtakım toplumsal talepleri de dile getirmeye başlamasıdır. Kolektif eylemlerin bu dönemde yoğunlaşmasının temel nedeni, madenin faaliyetlerinin, protestocuların kozmetik olarak nitelendirdiği birtakım değişikliklerle, devam etmesidir (Akşam, 4 Nisan 1996; Cumhuriyet, 4 Nisan 1996). Eylemler, hareketin mensupları arasında kendiliğinden oluşan bir işbölümü ile yürütülmüş ve oldukça başarılı olmuştur. Bergamalı politikacı ve aktivistler basın toplantıları, lobicilik ve çeşitli toplantılar gibi eylemler yürütmüş, İzmir'den harekete dâhil olan profesyonel gruplardan hukukçular madene karşı bir yargı süreci başlatmış, diğeri profesyonel gruplar ve akademisyenler altın madenciliğinin çevre ve halk sağlığı üzerindeki etkilerini anlatan çeşitli raporlar hazırlamış ve yayınlar çıkarmış, ve Bergamalı köylüler, medya ve kamuoyunda hayli ilgi çeken, bir dizi protesto eylemleri sergilemişlerdir. Bütün bu faaliyetler sonucunda Bergama hareketine yönelik medya ilgisi bir önceki döneme göre iki kat artmış, hareket kamuoyunun sempatisini kazanmış ve daha da önemlisi madenin işletilmemesi yönünde yargı kararları kazanmıştır.

Diğeri yandan, özellikle hükümetin yargı kararlarının tersine madenin faaliyetine izin verme yönündeki tutumuna cevaben, hareketin aktörleri 'hukukun üstünlüğü' ve 'demokrasi' temalarına vurgu yapmaya başlamışlardır. Daha detaylı vermek gerekirse, hükümetin yargı kararlarına uymayı reddederek madenin çalıştırılmaması talebini karşılamamasıyla birlikte protestocular 'halkın taleplerini dikkate alan ve hukuka saygı duyan demokratik bir sistem' talebini dile getirmeye başlamışlardır. Örneğin, Çevre Mühendisleri Odası 1998 yılında başlattığı 'Her yer Bergama, Hepimiz Bergamalıyız' isimli bir dilekçe kampanyasıyla hem demokrasi hem de hukuka saygı taleplerini açıkça ifade etmiştir (Cumhuriyet, 11 Mart 1998). Hareketin diğeri aktörleri de devleti defalarca hukuka saygı duymaya davet ederek (Cumhuriyet, 23 Kasım 1997), Bergama hareketini hukukun üstünlüğü (Özay, 2003; Mülakat

³ Bergamalı protestocuların özellikle Alman aktivistlerle işbirliği yapmasından ötürü bu yönde yapılan baskılar Eurogold ile ticari ilişkiler içerisinde olan Alman şirketlerine yöneltilmiştir.

No:2) ve demokrasi (Konyar, 1999; Mülakat No:5) yönünde verilen bir mücadele olarak nitelendirmişler ve protesto eylemlerinde 'yargı kararlarına uyulması' yönünde sloganlar kullanmış ve pankartlar taşımışlardır.

Bergama hareketi bir yandan çevre, yabancı yatırımlar, demokrasi ve hukukun üstünlüğü gibi geniş toplumsal kesimleri ilgilendiren talepleri dile getirilmesiyle, diğer yandan kolektif eylemlerin yoğun bir şekilde sürdürmesiyle birlikte çok çeşitli toplumsal kesimlerden oldukça yüksek bir oranda destek almıştır⁴. Hareket, çeşitli toplumsal grupların desteğini mobilize etmenin yanı sıra, madencilik sektöründeki yabancı yatırımlara ilişkin önemli sonuçlara da yol açmıştır. Altın madenciliği alanında faaliyet göstermeye hazırlanan 12 yabancı şirketten dokuzu Bergama mücadelesi nedeniyle bu alanda oluşan belirsizlik nedeniyle yatırım yapmaktan vazgeçerek ülkeyi terk etmiştir (Yüce & Önal, 1998).

Maden Cephesinin Oluşumu ve Bergama Hareketinin Zayıflaması (1999- 2005)

Bergama hareketinin gerek ulusal düzlemde yayılımı gerekse amaçları doğrultusunda önemli kazanımlar elde etmesiyle birlikte madenin faaliyetinden yana olanlar, özel olarak Bergama'daki madenin genel olarak ise altın madenciliğinin ve yabancı yatırımların önünü açmak amacıyla bir dizi faaliyet yürütmeye başlamışlar ve böylece Bergama mücadelesinde yeni bir döneme girilmiştir. Mücadelenin üçüncü ve son dönemi olan bu dönemde, madenin işletilmesinden yana olanlar, özellikle maden şirketi, devlet yetkilileri, bazı gazeteciler, politikacılar ve akademisyenler, madene taraf bir söylem geliştirmekte ve yaymakta oldukça başarılı olurken, Bergama hareketi oldukça zayıflamıştır. Maden cephesinin faaliyetleri yalnızca altın madenine taraf bir söylemle kamuoyunu altın madenciliğine ikna etmeye çalışmakla sınırlı kalmamış, aynı zamanda hareketin aktörlerine yönelik birtakım baskıcı önlemlerin alınmasını da içermiştir.

'Ekonomik kalkınma' ve 'ulusal çıkar' temaları etrafında oluşturulan madene taraf söylem hem Bergama'daki altın madenin çalıştırılmasının, hem de altın madenciliğinin ve yabancı yatırımların Türkiye'nin ekonomik kalkınması ve ulusal çıkarları için son derece önemli olduğunu vurgulamış ve bu çerçevede Bergama hareketinin aktörlerini ülkenin ekonomik kalkınmasını engelleyen ve ulusal çıkarlara aykırı davranan aktörler olarak resmetmiştir. Madenin faaliyetinden yana olan gruplar dolaşıma soktukları bu söylemin kamuoyu nezdinde itibarını arttırmak üzere bir dizi strateji geliştirmişlerdir. Öncelikle, altın madenciliğinin ülke ekonomisi için taşıdığı önemi arttırmak amacıyla Türkiye'nin sahip olduğu altın rezervleri

⁴ Daha detaylı vermek gerekirse, yerel sendikalar, bazı ulusal sendikalar, bir işçi sendikaları konfederasyonu, bazı milletvekilleri, bazı politik partiler, Ankara, İstanbul ve İzmir baroları, çevre, kadın, insan hakları ve diğer alanlarda faaliyet gösteren çok sayıda sivil toplum kuruluşu, Ankara'daki 60 sendika, dernek, ve meslek odasından oluşan bir platform, çok sayıda üniversite öğrencisi, akademisyen ve gazeteci Bergama hareketine destek vermişlerdir (bkz., Gazete Ege, Yeni Asır, Cumhuriyet, Hürriyet, Milliyet, Yeni Yüzyıl ve Radikal gazetelerinin Nisan 1996 ve Mart 1998 arası sayıları).

hakkında çeşitli spekülasyonlarda bulunmaya başlamışlardır. Bu yönde, Türkiye'nin dünyadaki en büyük altın rezervlerine sahip ülkelerden biri olduğunu ve bu rezervlerin çıkarılması durumunda ülkenin ekonomik sıkıntılarını aşılabileceğini öne sürmüşlerdir. Daha açık vermek gerekirse, Türkiye'nin 6.500 ton altın rezervine sahip olduğunu ve bu rezervlerin çıkarılması durumunda 70 milyar dolar bir gelir elde edilebileceğini iddia etmişlerdir (Hürriyet, 3 Nisan 1999; Turkish Daily News, 20 Mayıs 1999; Milliyet, 30 Haziran 2001). İkinci olarak, protesto söyleminin itibarını azaltmak ve protesto hareketini zayıflatmak amacıyla, Bergama hareketinin 'dış güçler' tarafından planlanıp yönlendirildiğini ileri sürmüşlerdir. Çeşitli basın konferansları düzenleyerek, bir kitap yayımlayarak ve TV programlarına çıkarak, Bergama hareketinin Alman FIAN vakfı tarafından Türkiye'nin altın rezervlerinin çıkarılmasını engellemek amacıyla yönlendirildiğini iddia etmişlerdir (Hürriyet, 29 Eylül 2001; Milliyet, 14 Temmuz 2001; Milliyet, 30 Haziran 2001; Cevizoğlu, 2003; Hablemitoğlu, 2003). Son olarak, hareketin aktörlerini bir yandan yabancı bir ülkenin çıkarları doğrultusunda devlet otoritesine karşı gelmekle, diğer yandan ülkenin ekonomik kalkınmasını engellemekle itham etmişlerdir (Hablemitoğlu, 2003; Hürriyet, 18 Ekim 2002; Hürriyet, 19 Ekim 2002).

Diğer taraftan, Bergama hareketinin aktörlerini sindirmek ve yıldırma üzere birtakım baskıcı tedbirler de alınmıştır. Bu çerçevede Bergamalı köylüler hakkında 'yasadışı eylemlere katılmaktan' ve 'devletin bütünlüğüne karşı örgütlenmekten' soruşturma başlatılmış ve hareketin etkili bazı aktörleri hakkında Almanya için çalışmaktan ve Alman vakıflarından finansal destek almaktan dava açılmıştır (Turkish Daily News, 16 Eylül 2000; Turkish Daily News, 31 Ekim 2002). Ayrıca, kolluk kuvvetlerinin protesto eylemlerine verdikleri tepki ilk iki döneme kıyasla dikkate değer bir biçimde sertleşmiştir (Hürriyet, 27 Mayıs 2001; Hürriyet, 28 Mayıs 2001; Hürriyet, 26 Mart 2002; Hürriyet, 27 Nisan 2002).

Bütün bu faaliyetlerle hemen hemen eşzamanlı olarak hükümet, yargı kararlarına rağmen, madenin işletilmesinin engellenmesinin 'yabancı yatırımları ürküteceği' gerekçesine dayanarak Bergama'daki madeni işletmesi için maden şirketine yeni faaliyet izinleri vermiştir (Turkish Daily News, 14 Haziran 2000). Protestocuların yeni izinlere karşı yeni bir yargı süreci başlatmasına ve bu sürecin yine madenin işletilmemesi yönünde kararlarla sonuçlanmasına karşın, hükümet yeni yargı kararlarını da fazla dikkate almamış ve Bakanlar kurulunun 'ülkenin ulusal ekonomik çıkarları' doğrultusunda aldığı bir prensip kararıyla madenin işletilmesinin yolunu yeniden açmıştır (Cangi, 2002).

Bütün bu faaliyetlerden daha da önemlisi, hükümet madenlerin işletilmesinin önünü tam olarak açabilmek üzere yeni bir maden yasası çıkarmıştır. 2004 yılında çıkarılan yeni maden yasası ile yabancı sermaye için maden alanında yatırımlar, çevrenin ve yerel halkın ihmal edilmesi pahasına, daha da cazip kılınmıştır (Jeoloji Mühendisleri Odası, 2005). Yeni maden yasası bir yandan daha önce koruma altında olan zeytinlikler, ormanlar, tarımsal araziler,

tabiat parkları, özel koruma bölgeleri gibi alanları madencilığe açık hale getirirken, diğer yandan maden arama çalışmalarına başlamadan önce yapılması gereken çevre etki değerlendirmesini zorunluluk olmaktan çıkarmıştır. Ayrıca madencilığı ekonomik anlamda daha cazip kılmak üzere madencilik faaliyeti yürütecek yabancı şirketlere vergi muafiyetleri gibi birtakım yeni avantajlar sağlamıştır.

Bergama mücadelesinin bu son döneminde maden yanlıları inşa etikleri söylem ve protestoculara karşı yürüttükleri çeşitli faaliyetlerle kamuoyunu kendi taraflarına çekmeyi başarırken, Bergama hareketi buna paralel olarak zayıflamıştır. Hareketin zayıflamasında, hareketin aktörleri arasındaki anlaşmazlıklar ve hareketin ulaşabildiği kaynakların azalması gibi hareketle ilgili birtakım faktörlerin de rol oynamasına rağmen, en önemli faktör maden yanlılarının harekete karşı giriştikleri mücadele olmuştur. Bu mücadele bir yandan Bergamalı protestoculara duyulan sempatinin ve verilen desteğin oldukça azalmasına, diğer yandan ise protestocuların yürüttükleri hareketin amaçladığı sonuçlara ulaşabileceği yönündeki inançlarını yitirmelerine yol açmıştır. Özellikle Bergama hareketinin 'dış güçler' tarafından yönlendirildiği iddiası, Bergamalı protestocular bu iddialar doğrultusunda açılan mahkemelerce aklanmış olmalarına rağmen, harekete verilen desteği azaltmıştır (Mülakat No:3; Mülakat No:4). Diğer taraftan, mücadele sürecinde işbaşına gelen çeşitli hükümetlerin yerel halkın taleplerine ve yargı kararlarına rağmen madenin açılması konusunda ısrar etmesi, protestocuların demokratik kanallara karşı güvenini zedelemiştir. Özellikle protesto eylemlerini sergileyen Bergama'lı köylülerin önemli bir bölümünün, madenin faaliyetlerine halen muhalif olmalarına rağmen, demokratik yollardan taleplerinin karşılanabileceğine olan güvenlerini kaybetmeleri pasifleşmelerine ve yürüttükleri eylemleri önemli ölçüde azaltmalarına neden olmuştur (Mülakat No:6).

Sonuç: Bergama Hareketi Neyi Değiştir(eme) di?

Bergama mücadelesinin izlediği seyrin gösterdiği gibi, Bergama hareketi yalnızca yerel düzlemde bir altın madeninin faaliyetine muhalefet etmemiş, Bergama'daki altın madeninin operasyonunu çevrenin korunması, altın madencilığı, yabancı sermayenin girişi, hukukun üstünlüğü ve demokrasi gibi daha geniş kapsamlı konulara bağlayarak, bir yandan neo-liberal ekonomik yapıyı diğer yandan ise Türk devletinin otoriter yapısını sorgulamıştır. Bu nedenle Bergama hareketinin sonuçlarını değerlendirirken, Bergama'daki madenin işletilmemesi talebine ilişkin ulaştığı sonuçların yanı sıra madencilik, çevre, yabancı yatırımlar, hukuka saygı ve demokrasi talepleri doğrultusunda yarattığı sonuçları da dikkate almamız gerekir.

Bergama hareketi farklı toplumsal grupları mobilize etmek, hareketin taleplerini ulusal gündeme taşımak ve yargı kararları kazanmak gibi bir toplumsal hareket için oldukça önemli

sonuçlara ulaşmış olmasına rağmen nihai amaçlarına ulaşamamıştır⁵. Bergama hareketinin farklı toplumsal grupların desteğiyle büyüyüp güçlenmesine yol açan en önemli faktörün kurumsal sistemin karşılayamadığı toplumsal talepleri dile getirmesi olduğunun altını çizmek gerekir. Diğer bir deyişle, kurumsal sistemle organik olarak bütünleşemeyen toplumsal taleplerin varlığı yerel düzlemde doğmuş bir hareket olan Bergama hareketinin bu taleplerin bir kısmını seslendirmesiyle hızla büyümesi ve güçlenmesine yol açmıştır. Buna rağmen, Bergama hareketinin dile getirdiği Bergama'daki madenin işletilmesinin engellenmesi, altın madenciliğinin önlenmesi, çevrenin korunması, hukukun üstünlüğü ve demokrasi gibi taleplerin hiçbiri protestocuları tatmin edecek bir şekilde karşılanmamıştır. Bu noktada dikkate alınması gereken en önemli faktör mevcut sistemin, birtakım toplumsal talepleri dışarıda bırakarak dar bir şekilde yapılandırılmış olmasına rağmen, kendisini olduğu gibi muhafaza ederek devam ettirme yönünde birtakım araçlara sahip olmasıdır. Daha açık ifade etmek gerekirse, Bergama hareketi örneğinde gördüğümüz gibi mevcut sistemin aktörleri bir yandan ulusal çıkarlara vurgu yapan populist bir söylemle muhalif hareketleri marjinalize etme yeteneğine, diğer yandan ise yargı kararlarına uymama gibi keyfi ve otoriter davranışlarla toplumsal talepleri bastırma gücüne sahiptir.

Bergama hareketinin marjinalize etmesinde hem altın madenciliğini tüm ülkenin ekonomik refahıyla ilişkilendirmek hem de protestocuları dış güçler hesabına çalışan 'vatan hainleri' olarak nitelendirmek yoluyla ulusal çıkarlara vurgu yapması kritik bir rol oynamıştır. Herhangi bir muhalif hareketin dış güçler tarafından yönlendirildiği iddiası gerek Türk devletinin gerekse statükonun çeşitli aktörlerinin muhalif hareketleri bastırmakta sıklıkla kullandığı

⁵ Bergama hareketi Bergama'daki madenin işletilmesini engelleyememek bakımından nihai amacına ulaşamamış bir hareket olmakla birlikte yerel düzlemde önemli birtakım sonuçlar doğurmuştur. Özellikle mücadelenin aktif aktörlerinden olan Bergamalı köylülerin yaşamlarını etkileyen değişimler dikkat çekicidir. Bu çerçevede Bergama hareketiyle birlikte Bergama köylerinde özellikle mücadelenin sürdüğü 15 yıllık süreçte geleneksel toplumsal yapıda önemli iki değişim görülmektedir. Bunlardan birisi etnik aidiyetler temelinde farklılaşan Bergama köyleri arasında yeni bir dayanışma ve yeni bir toplumsal bölünmenin ortaya çıkışıdır. Bergama hareketi Bergamalı köylülerin etnik farklılıkları aşan 'Bergamalı protestocular', ya da aynı anlamda kullanılan Bergamalı köylüler, kimliği altında bir araya gelmelerini ve birlikte hareket etmelerini sağlamıştır. Buna paralel bir şekilde Bergama köylerinde bir tarafta madene muhalif olanlar diğer tarafta madene taraf olanlar arasında yeni bir toplumsal bölünme yaratmıştır (Mülakat, No: 6; Mülakat, No: 7).

Hareketin Bergama yerinde yol açtığı diğer bir önemli değişim toplumsal cinsiyet rollerine ilişkindir. Bergama hareketiyle birlikte Bergamalı kadın köylülerin statü ve rollerinde dikkate değer bir değişimin yaşandığı söylenebilir. Kendileri tarafından belirtildiği gibi Bergamalı kadın köylülerin aktif olarak Bergama mücadelesinde yer almış olmaları bir yandan kadınların özgüvenini diğer yandan ise aile ve köy içerisinde saygınlıklarını arttırmıştır. Geleneksel olarak ev-çocuk-tarla ekseninde faaliyet gösteren kadınlar protesto eylemlerine genellikle erkeklerden daha aktif olarak katılmış ve özellikle şehir dışındaki eylemlere katıldıklarında ev-çocuk sorumluluğunu erkeklerle devretmişlerdir. Kadınlara ilişkin en belirgin değişim geleneksel olarak köylerin kamusal alanında bütün vücutlarını kapatmak üzere kullandıkları ve kıvrak olarak adlandırılan kıyafeti kullanmaktan vazgeçmeleri olmuştur. Bergama mücadelesinden önce kadınların kıvrak giymeden köy meydanına gelmeleri veya köy kahvesinin önünden geçmeleri mümkün değilken mücadeleden sonra, veya daha doğru bir ifadeyle mücadeleyle birlikte, kadınlar kıvrak giymeyi bıraktılar. Ayrıca mücadeleyle birlikte ailelerinden veya köylerinden olmayan erkeklerle bir araya gelip toplantı, yürüyüş, gösteri gibi çeşitli etkinliklerde birlikte bulunmaya başladılar (Mülakat, No:7).

oldukça etkili söylemsel bir stratejidir⁶. Sistem kendisine yöneltilen muhalefete genellikle çeşitli dış güçlerin Türkiye'yi zayıflatmak veya bölmek gibi gizli ajandaları çerçevesinde giriştikleri planlar olarak sunmakla bir yandan muhalif hareketi herhangi bir toplumsal tabandan yoksun bir hareket olarak resmederek marjinalleştirir, diğer yandan protestocuları vatan haini konumuna yerleştirerek hem dile getirdikleri taleplerin otoriter yollarla bastırılmasını meşru kılmış olur hem de 'vatan hainlerinin' hak ettikleri sert muamelelerin uygulanmasının zeminini hazırlamış olur. Bu strateji Bergama hareketine yönelik olarak bir kez daha uygulanmış ve amacına ulaşmakta oldukça başarılı olmuştur.

Diğer taraftan, kurumsal sistem sistemin aktörlerine amaçlarına ulaşma yönünde mevcut kurallara uymama gibi bir imkân tanımaktadır. Bergama örneğinde hükümetlerin hukuk kurallarını hiçe saymaları kurumsal sistemin kurallarını ihlal gibi görünse de aslında tam da kurumsal sistemin kendisinin buna imkân tanıdığını görürüz. Mevcut anayasa yürütmenin yargı kararlarını hiçbir şekilde erteleyemeyeceğini ve yargı kararlarına aykırı işlem tesis edemeyeceğini belirtmiş olsa da (Özbudun, 2005), sistem yürütmenin bu kurala uyması yönünde etkili olacak kontrol mekanizmalarından yoksundur. Bu yüzden yürütme kesinleşmiş yargı kararlarına uymama gibi çeşitli otoriter davranışlara yol açacak bir güce sahiptir. Yürütmenin sistemin kuralları çerçevesinde hareket etmediği bir ortamda herhangi bir toplumsal hareketin yasalar çerçevesinde hak arayarak hedeflerine ulaşması oldukça güçtür, zira toplumsal bir hareketin hedeflerine ulaşmada kullanabileceği yasal ve meşru yollar keyfi bir şekilde kolayca bloke edilebilir. Bergama örneğinde, hükümetler mahkeme kararlarına uymayı reddederek tam da bunu yapmışlardır.

Sonuç olarak, Bergama hareketi bütün başarılarına rağmen dile getirdiği talepler yönünde değişime yol açamamıştır. Aslında kurumsal sistemin hareketin dile getirdiği toplumsal taleplere yanıtı yalnızca bu talepleri reddetmekle sınırlı kalmamış aynı zamanda değişimi istenen alanlardaki mevcut yapının daha da pekiştirilmesi ve güçlendirilmesi olmuştur. Yukarıda değinildiği gibi madencilik ve buna bağlı olarak çevre ve yabancı yatırım alanlarının yeni bir maden yasası çerçevesinde yeniden yapılandırılmasıyla altın madenlerinin işletilmesinin önü daha da açılmıştır. Yeni yasa ile Türk devleti bir yandan çevre korumayı göz ardı ederek altın madenciliğini yabancı yatırımlar için oldukça verimli bir yatırım alanına dönüştürmeyi, diğer yandan ise altın madenlerine karşı ortaya çıkabilecek çeşitli protesto ve direniş hareketlerinin mahkemeler yoluyla amaçlarına ulaşabilmelerinin önünü kesmeyi hedeflemiştir. Dolayısıyla, Bergama hareketinin çevre, madencilik ve yabancı yatırımlar alanlarındaki mevcut neo-liberal düzenlemelere muhalefetinin, bu düzenlemelerin daha da sıkılaştırılması sonucunu ve bu yolla yerel halk ve uluslararası sermaye arasındaki mevcut

⁶ Nitekim, son günlerde Kaz Dağlarında altın madenciliği faaliyetlerine yönelik muhalefete Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanının tepkisi "Türkiye'de başka madenler de var ama konu altın olunca, ülkemizin zenginliğine müsaade etmek istemeyen dış kaynaklı bazı grupların etkinliğinin olduğunu düşünüyorum" şeklinde olmuştur (NTV, 2007).

itaat ilişkilerinin yeniden üretilmesi ve pekiştirilmesi sonucunu doğurduğunu söylemek abartı olmaz.

Bergama hareketinin dile getirdiği taleplerin bastırılması ile devlet ile toplum arasındaki itaat ilişkisinin de yeniden üretildiğini ve pekiştirildiğini söyleyebiliriz. Hareketin seslendirdiği hukuka saygı ve demokrasi gibi talepler hiçbir şekilde dikkate alınmamış ve hem kesinleşmiş yargı kararlarına aykırı işlemler yapılmış hem de yerel halkın istek ve talepleri göz ardı edilmiştir. Bu taleplerin bastırılması ve dikkate alınmaması yolu ile mevcut sistem bu konuları toplum ile tartışmaya istekli olmadığını göstermiştir. Daha da önemlisi, Bergamalı protestocuların yasal sınırlar dâhilinde hareket etmelerine ve tamamen barışçıl bir muhalefet sergilemelerine rağmen yalnızca muhalefet ettikleri için devlet otoritesine karşı çıkmakla suçlanmaları, sistemin meşru kanallardan yürütülmüş olsa bile toplumsal muhalefete tahammülünün önemli oranda sınırlı olduğunu ortaya koymuştur.

KAYNAKÇA

- Cangı, Arif (2002). 'Bergama, Siyanür, Altın, Mahkeme Kararları, Hukuksal Süreç', <http://www.geocities.com/siyanurlealtin/yazi/2002/surec.html> (18 Mayıs 2004).
- Cevizoğlu, Hulki (2003). *Altın ve Suikast: Bergama ve Alman Vakıfları Olayı*. Ankara: Ceviz Kabuğu Yayınları.
- EMEP (1998) 'Bergama Dünya Gençliğini Tartışıyor', <http://www.emep.org/eg/bergamali.html> (31 Mayıs 2006).
- Hablemitoğlu, Necip. (2003). *Alman vakıfları: Bergama dosyası*. İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları.
- Jeoloji Mühendisleri Odası (2005). '3213 Sayılı Maden Kanunu Değişiklik Tasarısı Hakkında', http://www.jmo.org.tr/genel/bizden_detay.php?kod=23&туру=R (18 Ekim 2005).
- Konyar, Oktay. (1999). "Sivil İtaatsizlik: 1. Bildiri," içinde Hayrettin Ökçesiz, der., *Sivil İtaatsizlik*. İstanbul: Demokrasi Kitaplığı.
- NTV (2007). *Almanak 2007*. İstanbul: NTV Yayınları.
- Öngür, Tahir (2003) 'Küreselleşme ve Maden Yasaları', <http://www.geocities.com/siyanurlealtin/yazi/kuresellesme.html> (3 Nisan 2005).
- Özay, Senih. (2003). "Bergama: Halkın hukuk mücadelesi," içinde Leyla Sanlı, der., *Toplumsal Hareketler Konuşuyor*. İstanbul: Alan.
- Özbudun, Ergun. (2005). "Constitutional Law," içinde Tuğrul Ansay, ve Don Wallace, der., *Introduction to Turkish Law*. The Hague: Kluwer Law.
- Taşkın, Sefa. (1998). *Siyanürcü Ahtapot*. İstanbul: Sel Yayınları.
- TMMOB (2005) 'Bergama Gerçeği ve Siyanürlü Altın Madenciliği: Her Yer Bergama, Hepimiz Bergamalıyız', http://www.jmo.org.tr/genel/bizden_detay.php?kod=30 (25 Temmuz 2005).
- TMMOB (ND) 'Doğal Kaynaklar, Orman, Çevre ve Maden', <http://www.tmmob.org.tr/modules.php?op=modload&name=Sections&file=index&req=printpage&artid=112> (12 Şubat 2006).
- Yüce, A. Ekrem & Önal, Güven. (ed.) (1998) *Altın Madenciliği ve Çevre*. İstanbul: Beril Ofset.

Mülakatların Listesi

- No. 1: Sefa Taşkın, 1 Temmuz 2004.
- No. 2: Senih Özay, 1 Temmuz 2004.
- No. 3: Ahmet Soysal, 2 Temmuz 2004.
- No. 4: Arif Ali Cangı, 2 Temmuz 2004.
- No. 5: Oktay Konyar, 3 Temmuz 2004
- No. 6: Narlıca Köylüleri, 3 Temmuz 2004.
- No. 7: Çamköy Köylüleri, 7 Mayıs 2005.

